

M A T E R I Á L Y

UNIVERSITA KARLOVA 1348 – 1973 (K 625. VÝROČÍ ZALOŽENÍ)*

Akademik Václav Vaněček

Instituce a osoby, i celé země, státy a národy, mají výročí velká, sekulární, jichž vzpomínají především, a mají i výročí menší, průběžná a jaksi podružná, která však rovněž není možno přecházet. Někteří z nás byli přímými účastníky událostí z historického roku 1948, událostí, mezi nimiž význačnou roli mělo 600. výročí založení University Karlovy, slavené sedm týdnů po velkém Únoru, v době pro náš stát a pro naše národy opravdu mimořádně pohnuté.

Oslavy byly velkolepé, hodné výročí tak významného a University tak staroslavné. A vzpomínalo se mezi jiným i toho, že k a ž d é se- kulární výročí naší university spadalo do závažných, ba přímo osudových chvil v dějinách našeho národa, jaké vždy na leta poznamenávaly i vývoj pražské university. Stačí poukázat na roky 1648 a 1848, jejichž dějinný dosah je obecně znám. Není v tom nic mystického. Dokazuje to jen, jak těsně je spjata Universita Karlova s našimi dějinami a jak hluboce vrostla do života lidu a národa.

Jubileum letošní, šestistědvacátépáté, slavíme také ještě ve vnitřním spojení s rokem 1948, ve s v ě t l e Února 1948 a nezbytně vzpomínáme všeho toho, co velkého a převratného přineslo, čtvrtstoletí právě uplynulé a co svůj odraz našlo i v bytostných a zásadních změnách, jimiž prošly za toto krátké poměrně období naše vysoké školy vůbec a naše Alma mater zvláště. Nesmíme přitom ovšem zapomenout na to, že rok 1948 byl u nás jen zákonitým výsledkem r. 1945, roku osvobození naší vlasti armádami Sovětského svazu, roku, kdy také dekret presidenta republiky z 18. října 1945 po téměř šestiletém uzavření českých vysokých škol nacisty, ve vší formě zákona zrušil německou universitu v Praze a definitivně tak vyřešil staleté spory o historický smysl a charakter fundace, jejíhož vzniku dnes vzpomínáme, a to v těchto dnech právě v souvislosti se 17. listopadem, kdy před 34 lety k onomu uzavření českých vysokých škol došlo.

x) Slavnostní projev v Collegiu Maximo právnické fakulty University Karlovy 19. listopadu 1973.

K založení naší Almae matris, která byla první universitou ve střední, severní i východní Evropě, přistoupil český královský dvůr v pozoruhodné historické situaci. Český panovník byl tehdy zároveň hlavou veškerého západního křesťanstva jako římský král a později i římský císař. Česká feudalita navenek neobyčejně upevnila svůj stát pěti - a dočasně pak šesti - zemí České koruny, avšak uvnitř tohoto mohutného politického celku zostřoval se v nejrůznějších formách třídní boj a vzrůstal třídní neklid.

Jednou z forem tohoto neklidu bylo i rostoucí napětí mezi živlem českým a německým, a dále napětí mezi církví a ostatními složkami společnosti. Nová universita záhy se stala politickým kolbištěm, stala se místem, v němž materiální rozpory společnosti zrcadlily se v nadstavbové sféře specifickým způsobem. A tato skutečnost jakoby trvale již předznamenala další dějinné osudy naší university, jejíž vývoj po celých dosavadních 625 let zdaleka nebyl hladký, přímočarý, pokojný a klidný, nýbrž naopak byl bouřlivý, dramatický, plný přerывů a v některých historických momentech přímo tragický. Dokonalým symbolem tohoto vývoje byla na rozhraní 14. a 15. století postava největšího z rektorů této university a zároveň jednoho z největších synů našeho lidu Mistra Jana Husa, který pro vědeckou a politickou pravdu obětoval život a jehož dějiny daly skvělé zadostiučinění.

Z přebohaté historie naší university budeme při dnešní jubilejní příležitosti moci věnovat pozornost jen bodům nejzávažnějším, a to ještě - jak to odpovídá odbornému prostředí právnické fakulty - s určitým zúžením na zákonnou úpravu a na vnitřní organizační strukturu této vysoké školy, jak se rozvíjela během dlouhých staletí.

Vlastní zakladací akt udál se, jak známo, 7. dubna 1348. Je o něm - po vleklé diskusi - už celkem jasné, že se stal z české královské pravomoci, a to po předchozí papežské autorizaci a byl dodatečně ještě doplněn listinou Karla jakožto krále římského. Vznikla tak v Praze universita o čtyřech fakultách, obdařená významnými výsadami a označovaná tehdy jako generální studium. Nejpřednější z fakult byla teologická, po ní následovaly co do čestného pořadí právnická, lékařská a artistická čili filosofická.

Dalším středověkým zákonem, který pronikavě zasáhl do osudů pražského generálního studia, byl universitní zákon Václava IV., známý jako Dekret kutnohorský, z r. 1409. Výsledek tohoto Václavova zákona byl, že místo dosavadního neurčitého stavu, za něhož faktické poměry daly na universitě převahu cizincům, nastoupil stav právní, a sice takový, že pražská universita se stala vysokou školou č e s k o u a pokud

bereme v této době českou vládnoucí třídu za nositele české státnosti, vysokou školou i v politickém smyslu českou.

Avšak tcto byla pouze jedna stránka proměny, jakou v důsledku Václavova zákona Karlova universita zažila. - Druhá významná stránka zákonodárného aktu z r. 1409 je ta, že si tu český panovník poprvé jasně osobuje právo o universitě samostatně rozhodovat, jakoby byla institucí práva světského, bez ohledu na jakékoli instance církevní.

Myšlenka, která stojí v pozadí Kutnohorského dekretu, je skutečně převratná. Nemá to být již církev, papežská stolice a její orgány, nýbrž místní světská moc, která vládne universitními korporacemi. Už v dřívějších desetiletích najdeme mnohé příznaky toho, že český panovník pokládá universitu za ústav přinejmenším právě tak královský český jako církevní. Když v roce 1366 zřizuje Karel pro universitu její největší kolejní nadání, prohlašuje v listině o tom vydané, že pražská universita trvá "ex consensu regio Bohemise", tedy ze souhlasné vůle českého panovníka, a uvádí mimo to, že byla zřízena na přání, ba z vůle českých stavů. R. 1372 proměnila se jediné z k r á l o v y vůle fakulta juristická v samostatnou právnickou universitu v rámci pražského generálního studia a známe i řadu jiných aktů, jimiž Karel upravoval pražské universitní poměry samostatně jen jako český panovník, za český stát a po poradě s představiteli české feudality.

Universitním zákonem z r. 1409 dal český král naplno a zcela bezohledně najevo, že universitu pokládá za instituci podrobenou právnímu řádu českého státu, a za Kutnohorským dekretem přicházejí další panovnícké akty, jež jsou výrazem téže myšlenky. Mezi universitu a její dosavadní nadřízené církevní instance se vsunul se vší rozhodností stát reprezentovaný králem.

Tato zásadní změna odráží se v zápětí i ve statutech, jež si universita jako korporace sama dává, důležitým ustanovením, na němž se veškerá universitní obec usnáší ještě téhož roku: každý nový student přijímaný za člena universitní obce a každý nový rektor na začátku úřadu mají vykonati slib v ě r n o s t i k r á l i a s t á t u.

Odklon Karlovy university od mohutné organizace katolické církve, její vstup na půdu státu a co nejtěsnější její p ř i m k n u t í ke státu nemohou být ničím lépe ilustrovány než touto od r. 1409 povinnou přísahou. A uvědomíme-li si, že za Dekretem a tím, co jej provázelo, stojí velká osobnost rektora Jana Husa, vyvstává před námi po staletích Hus nejen jako mimořádná osobnost morální a kulturní, ale také jako státník a politik vidící daleko vpřed.

V husitském revolučním hnutí odpadlo z Karlovy fundace vše, co bylo v rozporu s novým pojetím university jako nejvyššího fora české husitské reformace. Zmizela juristická universita jako nenáviděná pa-

pežská bašta, zanikla přirozeně fakulta teologická a odumřela posléze i fakulta lékařská. Na dvě století byla pak pražská universita fakticky redukována jen na jednu fakultu, totiž artistickou čili filosofickou, na níž se udržovala tradice Husova kultu, a která se v této době stala i hlavou veškerého českého školství s příslušnými administrativními i odbornými funkcemi. Byla to pokroková vysoká škola, která v 16. století soustřeďovala v Praze řadu významných představitelů raně novověké vědy.

Přesně po dvou stoletích od Kutnohorského dekretu dochází pak k dalšímu opět skoro převratnému datu, k dalšímu takovému časovému bodu, v němž historie, vyjádřená novým právním aktem, zákonem, jakoby přeskakovala se stupně na stupeň do nové éry. Toto důležité datum je rok 1609, kdy se na pražské universitě také organizačně proti dosavadnímu středověku hlásí ke slovu novověk. Již od poloviny 16. století ozývaly se v tehdejší české veřejnosti hlasy, že pražská universita, již se tehdy renesančně říkalo *a k a d e m i e*, nevyhovuje, že má zastaralé zřízení, že se tu nerespektují nové vědy, že se nikdo nestará o obnovení fakult právnické a lékařské a že zkrátka celá universita potřebuje od základu zreformovat. Zejména často se takovéto hlasy ozývaly na zemských i generálních sněmech. Že by bylo potřebí reformy, uznávala i sama universita. Ale věc měla svůj problém, a to problém ústavněprávní. Shledávalo se, že není nikoho, kdo by se o věci universitní ve státním aparátu stavovské monarchie staral. Nabízela se různá řešení, ale úspěch mělo teprve řešení z r. 1609. Mám na mysli Rudolfův zákon o náboženských poměrech známý obecně pod názvem Rudolfův Majestát.

Mimo jiné měl Rudolfův náboženský zákon i rozhodující ustanovení o reformě pražské university. Znělo takto: "Nicméně i akademii pražskou od starodávna straně pod obojí náležející .... jim stavům se vším jejím příslušenstvím tolikéž v moc jejich milostivě dávatí ráčíme, tak aby jí muži hodnými a učenými osazovati, dobré, chvalitebné řády nařizovati a nad tím .... z prostředka svého jisté osoby za defensory naříditi mohli." Poznamenejme hned, že název "defensor" je terminologie velmi stará, již se užívalo tradičně všude tam, kde šlo o laické osoby vykonávající působnost ve věcech náboženských.

V defensorech dostala universita konečně ústavní *o r g á n*, který jí byl instančně nadřizen a jehož povinností byla přímá péče o ni. Bezděky se vtírá učiniti srovnání s nynějšími funkcemi ministerstva školství v poměru k universitám. Ale srovnání to by značně kulhalo. Vztah defensorů k universitě byl ještě mnohem bližší. Pro universitu se r. 1609 stali defensoři jakousi *s p r á v n í r a d o u*, jak ji

nalezneme dnes třeba při amerických universitách, a to správní radou stavovskou a evangelickou.

12. října byli defensoři sněmem zvoleni a 21. října dostali od něho (ovšem od jeho nekatolické části) podrobnou instrukci, v níž, pokud šlo o universitu, byly jim vytčeny hlavní úkoly. Zejména měli se postarat o obnovení všech čtyř fakult, měli jmenovat potřebné profesory, měli reorganizovat správu nadání universitních a měli podniknout dobrovolnou sbírku mezi stavy ve prospěch university.

Téměř každá stránka života university byla podrobena zkoumání a bylo uvažováno o její reformě, po případě o její právní úpravě: zkušební a studijní řády, správa majetku, zřízení kolejní, právní postavení profesorů, funkce university ve správě nižšího školství, universitní jurisdikce a podobně.

V letech 1609 až 1612 jakoby pak odpadávala, jedna za druhou, vrstva starých slupek, které dosud, namnoze zcela povrchně ovšem, lpěly na universitě jako zbytky onoho ryze církevního rázu, jež měla universita původně.

Tak zejména byl roku 1610 zrušen fakticky celibát profesorů, dosud povinný, r. 1612 bylo zrušeno dosavadní kolejní společenství, čili byl od základů změněn způsob požívání universitního nadání členy university, r. 1611 bylo předepsáno, že každý profesor má si zvoliti určitý speciální obor, čímž byla nahrazena dosavadní volnost každého přednášeti o jakémkoli oboru, a tak dále.

Krátce řečeno, rokem 1609 se Karlova universita dostala na nejlepší cestu, jak se vyvinout v moderní vysokou školu. Věc narážela od začátku sice na nedostatek peněz, ale definitivně byla zmařena teprve událostmi, které tragicky začaly bělohorskou porážkou českých stavů.

K reformám byla pražská universita se svými politickými příznivci tlačena i závažnou skutečností, že zatím v druhé polovině 16. století objevila se v Praze, se sídlem v dnešním Klementinu, nová škola jezuitská, podporovaná králem a bohatou katolickou šlechtou, škola, která částečně fakticky, částečně na základě královských privilegií, začala se jasně vyvíjet ve školu v y s o k o u, v nebezpečnou konkurentku staré fundace Karlovy, která sídlila v Karolinu.

Těsně před stavovským povstáním stály tak proti sobě v Praze dva ústavy navzájem se nenávidící, odlišně orientované nábožensky, politicky i pedagogicky, odlišné povahy juristické, ústavy, jež se částečně doplňovaly (Karlova universita měla obnovenou právnickou fakultu, jezuitská theologickou) a částečně vyačovaly témuž (obě měly fakultu filosofickou). Jedna byla v moci stavů a druhá v moci organizace stojící za dynastií.

Když propuklo české stavovské povstání, jedním z prvních aktů pro-

zatímní vlády direktorů byl zákon, jímž se jezuité do osmi dní vypovídají z oblasti státu České koruny. Universita Karlova byla tak zbavena své konkurentky. Zdálo se, že se stane skutečně ústavem celostátním, společně vydržovaným a spravovaným stavy všech pěti zemí České koruny. Ale potlačením českého povstání všechno se obrátilo. Ihned po bitvě na Bílé Hoře byla Praha obsazena královským vojskem. Jezuité se vrátili do Prahy, ujali se ihned své koleje a navíc jim bylo přiděleno i samo Karolinum. V červnu 1621 byli potrestáni smrtí vůdcové povstání, mezi nimi také rektor university Karlovy profesor Jan Jessenius. Je to už druhý rektor, který končí na popravišti, vzpomeneme-li rektora Husa.

Pokud jde o Karlovu universitu, v březnu 1622 zabavili královští místodržitelé klíče od jejího archivu, v dubnu složil svou hodnost rektor, insignie akademické převzalo do úschovy místodržitelství a nový rektor nebyl již volen. V květnu dostali profesori úřední vyrozumění, že mají opustit starobylé koleje.

Výslovně Karlovu universitu s jejími právy nikdo nezrušil. Bylo možno dobře hájit výklad, že tato universita sice nepůsobí, ale právně existuje dále, zbavena ovšem svého původního osobního substrátu a se jméním spojením s nadáním jezuitským. Celých dalších 16 let trvala pak v Praze situace velmi nejasná a zcela mimořádně komplikovaná. Až teprve r. 1638 vydal král dekret, jímž se věcem universitním dostalo v Praze nové úpravy, a to úpravy radikální.

Král tehdy rozhodl, aby staré nadání university Karlovy, odevzdané r. 1622 k účelům jezuitské university, se znovu oddělilo jako jmění samostatné a utvořilo majetkový podklad světské university na jezuitách nezávislé. Tato světská universita měla mít sídlo v Karolinu, měla mít dvě fakulty, právníckou a medicínskou a měl na ni úředně dozírat zvláštní vysoký úředník, královský p r o t e k t o r. Naproti tomu jezuitské universita měla mít fakultu theologickou a filosofickou a měla mít i nadále ráz ústavu církevního.

Ale k definitivní úpravě došlo r. 1654, š e s t l e t p o t ř í s t é m j u b i l e u z a l o ž e n í pražské university a šest let po vestfálském míru.

Dne 23. února 1654 vyšla z královské kanceláře řada přípisů, v nichž se sděluje místodržitelství, arcibiskupství, dále protektorovi Karlovy university, profesorům Karlovy university a také jezuitům, každému tomuto adresátu zvlášť, královské rozhodnutí, že se má státi s p o j e n í o b o u p r a ž s k ý c h u n i v e r s i t. Provedení se ukládalo místodržitelství. A po tomto rozhodnutí, takto sděleném, proti němuž nikdo nic nenamítal, došlo za deset dní, dne 4. března 1654, k slavnostnímu a skutečně s neobyčejnou pompou provedenému aktu spojení obou universit, při čemž u n i e universitní byla na-

značena symbolicky dvěma průvody, jež vyšly z každé university a setkaly se v týnském kostele.

Od tohoto data, ode dne 4.března 1654, byla v Praze opět jen jedna universita nazvaná *U n i v e r s i t a s C a r o l o - F e r d i n a n d e a*. Položily se tak základy ke stavu, který trval od této doby až do druhé polovice minulého století, po případě až do r. 1918, a projevoval se nejtypičtěji ve jméně university, respektive po r.1882 (budeme o tom ještě mluvit) ve jméně obou pražských universit, jež znělo: "Česká universita Karlova-Ferdinandova" a "Německá universita Karlova-Ferdinandova". Současně byl v Praze zřízen královský universitní superintendent, takový jako byl již i na universitě vídeňské. Byl členem akademického senátu a jeho nejdůležitějším právem bylo právo suspendovat kterékoli usnesení senátu a kterékoli opatření rektora i děkanů. Samospráva university byla podle toho samosprávou velmi omezenou s přísným státním dozorem. Zostřeno to bylo ještě za vlády Marie Terezie tím, že do čela fakult byli postaveni úředníci-direktoři a děkani se stali pouhými hlavami doktorských sborů.

Je zbytečné upozorňovat, že takto po celý zbytek 17.století a po většinu 18. století hlavní slovo měli na universitě jezuité a že ideologické zaměření university bylo ostře protireformační a zpátečnické.

Obrat nastal teprve roku 1773, kdy rozhodnutím papeže Klementa XIV. byl zrušen jezuitský řád. Znamenalo to, že náhle odpadla korporace, která až dosud se státní koncesí podle starých zákonů provozovala fakultu filosofickou a theologickou a která byla až dosud svými zvláštními právy největší překážkou skutečného sjednocení všech fakult pražské university v jednotnou moderní, světskou vysokou školu.

Josef II.při svém nastoupení přejímá již pražskou universitu skutečně jednotnou a nyní následují důležité reformy ráz na ráz. Odpadají (aspoň zásadně) hned v prvních čtyřech letech Josefovy vlády tři prvky, jež byly od doby středověku podstatnými znaky universit: *n á b o ž e n s k ý r á z*, jehož kořen byl v papežském universalismu, *l a t i n s k ý j a z y k*, který byl zevním výrazem jednoty západní křesťanské kultury, a výsady v oboru *j u r i s d i k č n í m*, které byly přežitkem období zvláštních práv středověkých pro jednotlivé osoby či stavy.

Roku 1781 byla zásadně vyslovena způsobilost nekatolíků k hodnostem akademickým. Téhož roku vyslovil zvláštní dvorský dekret, že se doktorát práv a doktorát lékařský (jiné nikoli) smějí udílet i židům. Roku 1782 byla zrušena povinnost přísahy profesorů i studentstva na neposkvrněné početí P.M. Roku 1783 byly pevně stanoveny určité církevní svátky, které smí universita světit. Roku 1785 bylo zrušeno povinné vyznání víry a přísaha poslušnosti papežské stolici při promociích a

při nastupování profesorského úřadu. A mezitím královským dekretem z 29.července 1784 se nařizovalo, že od studijního roku 1784-1785 mají se přednášky na pražské universitě konat jazykem německým.....

K tomu je třeba hned upozornit, že němčina byla na universitu uvedena jako jediný toho času ve střední Evropě k takovému účelu způsobilý živý jazyk, nikoli snad jakožto jazyk německé národní menšiny v Čechách, a to za rozhodujícího vlivu nově se tehdy tvořící německo - rakouské státní ideje. Ještě r. 1780, když přišel do Prahy z Freiburgu nový profesor Josef v. Riegger a chtěl tu přednášet německy o německém státním právu, bylo mu to zvláštním dvorským dekretem zakázáno. Musil přednášet latinsky. Zavedením němčiny r. 1784 se tehdejší pražská universita nijak nestala universitou národně německou.

Ale také tato nepřírozená situace s němčinou jako vyučovacím jazykem měla být na pražské universitě jen dočasná. Od poslední čtvrtiny 18.století probíhá v našich zemích mohutné hnutí, které je běžně označováno jako národní obrození a má velice složitou povahu, i se svými složkami sociálně a politicky revolučními. Blíží se konec rozloženého už feudálního společenského řádu, konec, který přišel v jubilejním roce 500. výročí založení university v Praze.

Hned dne 15. března 1848 pořádá všecko pražské studentstvo (universitní i technické) veliké shromáždění, na němž usnáší petici, jež se má podat vládě prostřednictvím akademického senátu. Žádá se tu zejména, aby studentstvu bylo dovoleno volně se spolčovat, a dále, aby při výuce byla zavedena rovnoprávnost češtiny s němčinou. Akademický senát projednával věc hned druhý den. A kupodivu jednomyslně se za petici postavil a předložil ji místodržitelství. Už 31. března, tedy za 14 dní, byly pak vídeňskou vládou skoro všechny body petice příznivě vyřízeny. Ovšem, pokud jde o rovnost či rovnoprávnost národní a jazykovou, nebyla vládou povolena úplně. Povinné přednášky řádných profesorů se měly i nadále konat pouze německy. Náproti tomu přednášky doktorů konané na pouhé ohlášení mohly být podávány kterýmkoli jazykem, česky i německy. Uveďme také hned, že svobodné spolčování studentů bylo po potlačení revoluce bachovským režimem zase zrušeno.

Pro nedostatek času nelze se pouštět do podrobného výkladu ovšem reformách, jež přinesl na pražské universitě kapitalistický společenský řád se svou snahou přizpůsobit vysoké školy potřebám nové vládnoucí třídy, měšťanstva. Spokojme se konstatováním, že organizační struktura university Karlovy, tak jak vyšla ze zákonů a jiných norem prvního čtvrtstoletí vlády buržoazie v Rakousku, zůstala pak v platnosti přes buržoazní republiku až do prvních let budování socialismu u nás, a to včetně některých podrobností vzniklých za bachovského absolutismu (např. disciplinární řád).

Věnujme spíše pozornost onomu nezadržitelnému procesu, kterým byl populační, hmotný, kulturní i politický vzestup českého živlu v našich zemích, obnovení starých tradic české státnosti, oživení dobrých tradic české národní kultury včetně tradic husitských a posléze i ponehledě vystřídání i samé buržoazie v roli představitelky a hegemonu národa n o v o u t ř í d o u, která jediné mohla představovat český lid, totiž masami pracujících měst i venkova.

Už od šedesátých let minulého století se tento vývoj zřetelně rýsoval a okamžitě našel svůj odraz ve vývoji školství a ovšem i ve sporech o pražskou universitu. Zde, na universitě, ostatně byla půda už připravena. Zatímco po Bílé Hoře, v 18.stol. a ještě v prvním desetiletí stol. 19. nejen většina profesorů, ale i valná část studentstva byla ve vleku habsburské a protireformační pozdně feudální ideologie, od třicátých let 19.století je české studentstvo a mladá česká inteligence z university vycházející stále více vtahována do proudu národního obrození a mnozí přímo do úsilí, snah a bojů protirakouských, národně osvobozených. Jasně se to projevilo v r.1848, kdy studentstvo - a s Čechy šli tu zčásti i mladí Němci - masově se účastnilo revolučních akcí a vedle dělnictva bylo hlavní složkou červnového povstání pražského lidu a zejména bojů na barikádách. V šedesátých letech je pražské studentstvo hluboce angažováno v boji za české státní právo a ve všennárodním odporu proti rakousko-uherskému vyrovnání; v sedmdesátých a osmdesátých letech účastní se bojů českého dělnictva a akcí organizovaných československou sociální demokracií; v devadesátých letech je hlavní složkou tehdejšího pokrokového hnutí.

Avšak vraťme se k osudům pražské university v dalším průběhu epochy kapitalismu. Vnější příznakem nové situace bylo, že od r.1869 byly všechny universitní i fakultní vyhlášky na naší universitě již německé i české. Zatím r. 1868 zmizely po českých městech dosavadní německé střední školy. Gymnasia se počesťovala a zřizovaly se české reálky - a nikoho přitom nenapadlo, že by se tím rušila snad práva Němců. Každému bylo jasné, že se něco musí stát i s pražskou universitou, která cestu počesťování již nastoupila.

R.1864 znovu rozvířila otázku úplné rovnoprávnosti obou národností na universitě petice českých mediků a lékařů, která vyvolala na českém zemském sněmu rozsáhlou debatu.

Z české strany byla odmítána absurdní myšlenka zřízení nové university pro Čechy i myšlenka tzv. "rozdělení" university. České projevy vycházely ze správného poznatku, že zřízení nové university Čechům bylo by "historický nonsens" a znamenalo by nejtěžší a i největšímu nepříteli Čechů zřejmé porušení spravedlnosti, poněvadž by tím český národ byl vyřazován ze své vlastní university. A pokud jde o tzv. roz-

dělení, bylo Čechům jasné, že by sice bylo okamžitou výhodou, ale zároveň, že je Němcům východiskem z nouze a uzavírá Čechům další přirozené vývojové možnosti. Proto český národ žádal zachování jediné university v Praze a zatímní uplatnění české vědy a národních snah v jejím rámci. Čeští profesori a docenti r.1880 přímo upozorňovali, že splnění současných českých návrhů na národnostní rovnoprávnost v rámci university nebude než úpravou prozatímní, "která potrvá 5,10,20 let", až do definitivní úpravy jiné.

Vláda a vídeňský parlament ovšem rozhodly jinak. Pokusily se přerušit počesťovací proces, jež pražská universita jinak musela prodělat a snažily se zajistit v jedné z obou částí, na něž se universita měla "rozdělit", německé menšině z českých zemí "národní" německou universitu, která by jinak nutně musela vzniknout jako universita nová. Jako "rozdělení" byla totiž všeobecně chápána úprava pražských universitních poměrů z roku 1882, provedená říšským zákonem, který sice výslovně o "rozdělení" nemluvil, ale byl pak prováděn tak, jakoby dosavadní universita byla rozdělena na dvě. § 1 tohoto zákona praví prostě: "V Praze budou počínajíc zimním semestrem 1882-83 dvě university, německá Karlo-Ferdinandova a česká Karlo-Ferdinandova." V témž paragrafu se ještě dodává: "Na německé universitě je výlučným vyučovacím jazykem němčina, na české čeština."

Teprve předmnichovská republika provedla na situaci takto vzniklé závažnou korekturu. Zákonem z r.1920 bylo prohlášeno, "že česká universita jest pokračovatelkou starobylého učení Karlova" a že jedině jí se nadále přiznává označení "Universita Karlova" i vlastnictví starých universitních památek, včetně Karolina, archivu, původních insignií atd., což však nikdy nebylo plně realizováno.

Blížily se tragické události druhé světové války. Jednou z jejích předzvěstí byly sociální a národnostní rozpory a konflikty, na něž předmnichovská republika byla tak bohatá. Politická struktura společnosti se stále více polarizovala. Jasně do budoucnosti viděli jen komunisté, jak to dokládá řada tehdejších výroků a projevů Klementa Gottwalda. Německá universita v Praze octla se plně ve vleku fašistické sudetoněmecké strany. Na Universitě Karlově převládly pravicové elementy, které byly rozhodnuty kdykoli ukřičet zdravé hlasy, jichž přitom nebylo málo a byly zastoupeny zejména na fakultě filosofické, kde levici představoval především profesor Zdeněk Nejedlý.

Hned po Mnichově se německá universita v Praze prakticky zcela vymkla - via facti - z pravomoci československých úřadů. Nechala si od nich jen poukazovat finanční prostředky. Za okupace byla tato vysoká škola napřed dne 1. září 1939 ve vší formě služebně podřízena přímo říšskému ministerstvu školství v Berlíně, aby vzápětí, dne 4.listopa-

du, ji okupanti mohli prohlásit za říšskou universitu a za nejstarší vysokou školu německého národa. Stalo se tak slavnostním způsobem v dnešním Tylově divadle.

O 14 dní později, po demonstracích, které proti fašistům vedli dělníci a studenti, nacisté všechny české vysoké školy v čele s Univerzitou Karlovou uzavřeli.

Jak jsem již uvedl na začátku, s konečnou platností zde promluvíly dějiny v roce 1945, a to hned v květnu, v prvních dnech svobody. Dekret presidenta republiky z 18. října 1945, č. 122 Sb. přesně vystihuje historickou skutečnost, když praví:

"Aby bylo dovršeno dávné historické úsilí všeho českého lidu v otázce pražské university a aby byly právně zabezpečeny plody národní revoluce a boje o osvobození Československé republiky, ustanovují k návrhu vlády:

§ 1

Německá universita v Praze, která zanikla 5. května 1945, prvním dnem povstání pražského lidu, se navždy zrušuje jako ústav nepřátelský českému národu.

§ 2

Vědecké ústavy a jejich zařízení, jakož i veškerý majetek německé university v Praze připadají Univerzitě Karlově.

§ 3

Tento dekret nabývá účinnosti dnem 17. listopadu 1939; ...."

Stanovila se tedy zpětná platnost tohoto zákona ke dni, kdy se nacisté pokusili veškeré české vysoké školství zcela potlačit.

Onen zákonitý, nezadržitelný vývojový trend, o němž jsme již dříve mluvili, vedl pak v následujících letech k dalším historickým proměnám. Vedl zejména k tomu, že od svého 600. výročí vyvíjí se Universita Karlova v moderní vysokou školu socialistického typu, pro niž je stejnou samozřejmostí jak její historicky daný český národní charakter, tak její na proletářském internacionalismu založené politicko-výchovné a mezinárodně vědecké poslání.

Vzpomínajíc dnes, kdy všechno úsilí pokrokových sil světa je zaměřeno k zajištění trvalého míru, na proměny, konflikty, porážky a vítězství, jimiž naše universita od doby krále Karla prošla, vyslovujeme přání, aby tato staroslevná Alma mater rozvíjela se a rozkvétala i nadále tak, jak začátek toho šťastně byl učiněn právě v posledním čtvrt-

století a jak to nejlépe vystihuje heslo, ražené před třemi lety: "Svou tradicí husitská, svou přítomností a budoucností leninská."